КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Мовчан Роман Олександрович
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету,

Не маючи об'єкта для порівняння,
розум не знає, в якому напрямку
йому слід рухатись
(Pierson, G. W.
Tocqueville and Beaumont in America. –
New York : Oxford, 1938).

Юрист, котрий не знає або
не бажає знати нічого,
крім правової системи своєї країни,
навряд чи може зрозуміти істину
права, його історію і
спрогнозувати його розвиток
(Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство
України та інших держав континентальної Європи :
порівняльний аналіз, проблеми гармонізації.
Монографія. – К. : Юрисконсульт,
2006. – С. 16).

Ще в 2006 р. у передмові до монографічного дослідження М.І. Хавронюка «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи» Ю.В. Баулін акцентував увагу на тому, що з огляду на обраний Україною курс на євроінтеграцію та взяті на себе відповідні зобов'язання, вивчення стану та перспектив кримінального законодавства держав континентальної Європи становить не лише науковий, а й суто прагматичний інтерес [1, с. 9]. Актуальні і тоді слова набувають особливого забарвлення після

©Мовчан Р.О.

27 червня 2014 р. – дати підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. У преамбулі до цього, без перебільшення, визначального для розвитку нашої держави документу прямо вказується, що подальша політична асоціація та економічна інтеграція України з ЄС прямо залежатиме від прогресу України в наближенні з ЄС у політичній, економічній та, зокрема, і правовій сферах.

Враховуючи це, стає очевидним, що сьогодні зусилля вітчизняних компаративістів у першу чергу мають бути спрямовані на вивчення, глибинний аналіз та критичне осмислення законодавства розвинутих західноєвропейських країн. Безумовно, у повній мірі сказане стосується і законодавства, присвяченого регламентації кримінальної відповідальності за злочини у сфері земельних відносин.

Та, на жаль, маємо констатувати, що у вітчизняній кримінально-правовій доктрині дослідження з розгляданої проблематики фактично відсутні. Зазначений факт і зумовив необхідність написання цієї статті, метою якої є вивчення досвіду західноєвропейських країн щодо кримінально-правової охорони земельних ресурсів, результатом чого має стати виявлення напрямків подальшого вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства у вказаній царині.

Як відомо, абсолютна більшість західноєвропейських держав представляють романо-германську[1] (континентальну) систему кримінального права, яка включає в себе дві великих гілки та декілька історично сформованих груп з доволі суттєвими відмінностями. Великі підсистеми (гілки) романо-германської системи умовно позначають як *«Західну»* (котра нас і цікавить) та *«Східну»*, яка виокремилась із загальної континентальної системи у XX ст. як результат кримінально-правового розвитку соціалістичних та постсоціалістичних країн [2, с. 33].

Зручності та системності викладу особливостей регламентації кримінальної відповідальності за злочини у сфері земельних відносин сприятиме групування країн «західної гілки» романо-германської правової системи. На відміну від поділу останньої на «гілки», який відображає глибинні

[1] М.І. Хавронюк відзначає, що спочатку потужний вплив на розвиток кримінального права (ще в архаїчний період) зробило римське, а точніше – візантійське право. Тому, враховуючи, що центром Візантійської імперії був аж ніяк не Рим, на думку вченого, сучасну континентальну правову сім'ю правильніше іменувати *візантійсько-германською* [1, с. 50].

©Мовчан Р.О.

типологічні особливості, що сформувалися на базі спільного соціально-економічного, політичного та ідеологічного спадку, виділення в рамках однієї кримінально-правової системи певних груп обумовлено наявністю спільних законодавчих традицій [2, с. 34]. У великій мірі поява такої «спільності» пояснюється тим фактом, що в XIX ст. під впливом римського права в цілому ряді, так би мовити, «провідних» європейських держав були прийняті кримінальні кодекси (КК Франції 1810 р., КК Німеччини 1871 р., КК Австрії 1803 р., КК Швеції 1864 р., КК Італії 1890 р.), які надалі мали вагомий вплив і слугували своєрідними взірцями при формуванні національного кримінального законодавства багатьох країн Європи та інших частин світу (в останньому випадку мова йде здебільшого про колишні колонії та метрополії, законодавство яких, з огляду на задекларований предмет дослідження, у межах написання цієї статті аналізуватися не буде)[1].

На наше переконання, найбільш вдале групування країн «західної гілки» романо-германської кримінально-правової системи було запропоновано В.М. Додоновим, котрий в її межах виділяє:

1) французьку;

2) германську;

3) та італо-іберійську групи [2, с. 34].

Французька група кримінального права склалась головним чином на основі французької колоніальної імперії, а також у результаті добровільної рецепції в деяких країнах, що ніколи не знаходились під французьким контролем (Франція, Бельгія, Люксембург). Загальною законодавчою моделлю для всіх цих країн став французький КК 1810 р., який діяв у самій Франції аж до 1994 року [2, с. 34–35].

Характерною рисою цих держав є те, що їхньому кримінальному законодавству майже не відомі норми, присвячені відповідальності за правопорушення у сфері довкілля (у т. ч. земельні), які здебільшого містяться у приписах природоохоронного законодавства. Логічні пояснення існування такого феномену наводяться В.М. Додоновим, котрий вважає, що в першу чергу воно обумовлене бланкетністю відповідних норм, через що законодавці багатьох країн не бачать сенсу в поміщенні їх у кримінальний кодекс,

[1] Питання впливу кримінальних законів певних європейських країн на розвиток кримінального законодавства держав Європи та світу було ґрунтовно проаналізовано на сторінках юридичної літератури, зокрема, у працях М.І. Хавронюка [3, с. 164–173; 1, с. 50–52; 4, с. 309–317].

©Мовчан Р.О.

вважаючи за краще включати кримінальні санкції безпосередньо в акти екологічного законодавства [5, с. 375].

Так, Л.Ф. Шулєпова відзначає, що у Франції основу кримінального права навколишнього природного середовища складають норми Екологічного кодексу (далі – ЕК) Франції (*«Code de l'environnement»)* [6, с. 98][1], в якому і акумульовані норми про відповідальність за посягання на земельні ресурси. Зокрема, ст. L161-1 зазначеного зібрання законів передбачає відповідальність за спричинення шкоди здоров'ю людини внаслідок забруднення ґрунтів, що сталося в результаті потрапляння до них різноманітних шкідливих речовин та організмів; а вже у ст. L541-32 йдеться про заборону захоронення відходів на сільськогосподарських угіддях [8].

Особливістю ЕК Люксембурга є те, що в його складі систематизовано чисельні нормативно-правові акти, кожен з яких встановлює відповідальність за порушення в окремих галузях природокористування, у т. ч. й у сфері земельних відносини. Так, Наказом Великого Герцога про склад, організацію та функціонування Міжвідомчого комітету по розвитку територій передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 8 днів до 2 місяців або штраф у розмірі від 251 до 125 000 євро за нецільове використання землі та будівництво на землях із порушенням встановлених планів та інші земельні делікти (§ 7 ст. 19, ст. 25) [9]. Крім того, Законом про захист навколишнього природного середовища та природних ресурсів («*Concernant la protection de la nature et des ressources naturelles*») передбачається відповідальність за організацію звалища, яке є небезпечним для ґрунтів (статті 11, 13) [10].

На відміну від люксембурзького, ЕК Бельгії є цілісним нормативно-правовим актом, у структурі якого виділено окремий розділ III частини VIII, цілком присвячений покаранням за екологічні правопорушення («*Dispositions pénales*»). Серед останніх бельгійський законодавець виділяє чотири категорії злочинів: від першої (найтяжчої – покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років і штраф у розмірі від 100 000 до 10 000 000 мільйонів євро) до четвертої (найлегшої – покарання у вигляді штрафу від 1 до 1000 євро)

[1] У КК Франції міститься декілька норм, в яких спричинення шкоди навколишньому природному середовищу визнається кваліфікуючою ознакою злочину (наприклад, ст. 421-2) [7, с. 361]. Однак у названій статті (як і в інших подібних заборонах) сформульовані склади не екологічних, а інших злочинів (зокрема, тероризм).

©Мовчан Р.О.

(статті 151–154) [11] [1] . Та при цьому для з'ясування змісту конкретних правопорушень ст. 151 ЕК Бельгії відсилає правозастосовувача до ст. 138, яка, у свою чергу, містить посилання на цілий ряд інших законодавчих актів (усього 18), кожен з яких присвячений різним підгалузям екологічного права. Серед іншого, бельгійський законодавець вимагає звертатись і до Постанови щодо управління земельними ресурсами («*Décret du 5 décembre 2008 relatif à la gestion des sols*»), гл. VII якої до числа земельних деліктів («*Des infractions*») відносить такі діяння, як невиконання власниками земельних ділянок обов'язків щодо охорони ґрунтів, невиконання заходів щодо інформування уповноважених органів про їх забруднення, неповідомлення власниками про можливість розповсюдження забруднення (ст. 5), а також невиконання уповноваженою особою заходів щодо боротьби із забрудненням ґрунтів (ст. 18). Зазначимо й те, що в ст. 2 Постанови наводиться легальне визначення «забруднення ґрунтів», яке бельгійські парламентарі трактують як забруднення ґрунтів речовинами, котрі являються шкідливими або можуть прямо чи опосередковано загрожувати якості ґрунтів [12].

Слід звернути увагу і на те, що в Бельгії відповідальність за цілий ряд порушень у сфері охорони ґрунтів регламентується окремим Указом про рекультивацію забруднених ґрунтів та відновлення об'єктів господарської діяльності. Зокрема, ст. 71 зазначеного документу передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 8 днів до 3 місяців та штраф у розмірі від 250 до 12 500 євро за низку діянь, які ускладнюють проведення заходів щодо рекультивації земель [13].

На відміну від кримінально-правової охорони екологічної функції землі, кримінальна відповідальність за порушення прав на землю здебільшого регламентується нормами кримінальних кодексів держав французької групи.

Так, у Бельгії до числа кримінально караних відноситься такий земельний делікт, як повне чи часткове засипання рву, зривання чи виривання живої чи сухої огорожі, переміщення чи знищення межових стовбців, кутових підставок чи інших дерев, які посаджені чи призначені для встановлення меж між різноманітними земельними ділянками[2]. При цьому бельгійський законодавець чітко диференціював відповідальність за «звичайне» знищення межових знаків

[1] Цікаво, що КК Бельгії поліцейські порушення за своєю тяжкістю також поділяє на чотири класи, але при цьому, на відміну від ЕК Бельгії, найтяжчими визнає порушення не першого, а четвертого класу.

[2] Задля зручності викладення матеріалу та економії об'єму дослідження надалі для позначення всіх подібних за змістом дій ми будемо вживати термінологічний зворот «знищення межових знаків».

©Мовчан Р.О.

(ст. 545 Кримінального кодексу (далі – КК) Бельгії), за яке передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк від 8 днів до 6 місяців та штраф у розмірі від 26 до 200 євро, або ж одне із зазначених покарань, та ті ж самі дії, вчинені з метою заволодіння земельною ділянкою (ст. 546 КК Бельгії), за які передбачено більш суворе покарання – позбавлення волі на строк від 1 місяця до 1 року та штраф у розмірі від 50 до 2000 євро [14].

З огляду на географічні особливості розташування країни, у межах гл. III КК Бельгії «Руйнування, пошкодження, шкода» було виокремлено спеціальний відділ IX, цілком присвячений регламентації відповідальності за правопорушення, пов'язані з руйнуваннями та шкодою, спричинені затопленнями. Зокрема, до числа злочинних бельгійські парламентарі віднесли такі діяння, як затоплення земельної ділянки іншої особи чи направлення води на її ділянку (ст. 549), та затоплення власниками, фермерами чи іншими особами доріг або чужих земельних ділянок внаслідок підвищення рівня зливу належних їм вод вище, ніж встановлено компетентним органом (ст. 550). При цьому слід відзначити, що діяння, передбачене ст. 549 КК Бельгії, переслідується в порядку кримінального судочинства лише за наявності сукупності двох криміноутворюючих ознак: *наслідків* – спричинення шкоди потерпілому, та злісного чи обманного *мотиву* зазначених дій.

Більш близьким до вітчизняного є підхід щодо захисту прав на землю, обраний парламентаріями Люксембургу, котрі передбачили відповідальність не за знищення межових знаків, а за захоплення чужої землі (ст. 560 КК Люксембургу) [15].

А от карному праву Франції відповідальність за жодні порушення прав на землю невідома. І хоча у КК Франції не міститься жодних вказівок, які б обмежували предмет крадіжки (ст. 311-1) лише рухомим майном, у спеціальній юридичній літературі з приводу цього відмічається, що в принципі викрасти можна лише рухоме майно, яке може бути винесене, вивезене чи транспортоване яким-небудь способом з одного місця в інше [16, с. 810].

Звернемо увагу на ще двох особливостях кримінально-правової охорони прав на землю в країнах французької групи:

1) законодавці всіх без винятку держав зазначеної групи і знищення межових знаків, і будь-які прояви незаконного заволодіння землею відносять до різновидів порушень права власності. Про це, зокрема, свідчать назви тих розділів (глав), в яких зосереджені норми, які передбачають відповідальність за вказані діяння («Злочини (проступки) проти власності»);

©Мовчан Р.О.

2) типовими видами покарань за злочинні порушення прав на землю виступають або ж доволі значні суми штрафів, або ж незначні строки позбавлення волі.

На відміну від французької, *германська* група склалась не на основі загального законодавчого взірця (КК Франції 1810 р.), а за допомогою потужного доктринального впливу [17, с. 42]. Ця група, крім ФРН, об'єднує кримінальне право Австрії, Ліхтенштейну та Швейцарії; крім того, суттєвий вплив германської школи відчуває і кримінальне право таких європейських країн, як Греція та Естонія.

Як і в багатьох країнах французької групи, законодавство європейських держав – «класичних» представників германської групи кримінального права (Австрія, Ліхтенштейн, ФРН, Швейцарія) також відносить до числа злочинних таке діяння, як знищення межових знаків. Однак назви тих розділів, в яких розташовані відповідні заборони («Злочинні діяння проти достовірності документів та засобів доказування (знаків)» (кримінальні кодекси Австрії та Ліхтенштейну) [18, 19]; «Підробка документів» (кримінальні кодекси ФРН та Швейцарії) [20, 21]), орієнтують на те, що парламентарі аналізованої групи країн сприймають вказане правопорушення не як посягання на власність, а як зазіхання на достовірність юридичних фактів і відносин (посягання на громадську довіру[1]).

Якщо ж вести мову про зміст згаданих вище кримінально-правових норм, то у кожній з них йдеться про різноманітні прояви протиправних дій щодо межових знаків (знищення, усунення, переміщення, приведення в непридатний стан, підробка тощо)[2], вчинених з метою отримання сприятливих для себе юридичних чи фактичних наслідків[3]. При цьому хотілось би звернути увагу на ту обставину, що австрійський законодавець передбачив можливість відмови від кримінального переслідування особи, котра виправила чи відновила

[1] Як відзначає М.І. Хавронюк, у континентальному європейському праві злочинні діяння проти достовірності юридичних фактів і відносин традиційно відносяться до посягань на суспільні інтереси (при «класичному» трактуванні об'єкта як приватних, суспільних і державних інтересів). Такий їх об'єкт, як «громадська довіра», був законодавчо затверджений ще на початку XIX ст. у складеному А. Фейєрбахом баварському кримінальному кодексі. Громадська довіра розумілась передусім як довіра до посвідчення юридичних фактів і відносин [22, с. 72; 1, с. 920–921].

[2] Зазначимо, що у відповідних статтях кримінальних кодексів Австрії та ФРН згадуються не лише межі земельних ділянок, а й межові знаки, що засвідчують межі та показники водойм. Більше того – у КК Швейцарії це дві окремі норми, в яких, проте, передбачаються ідентичні санкції. Видається, що подібна казуїстичність швейцарських парламентаріїв виглядає зайвою, адже такий підхід веде лише до невиправданого розширення об'єму кримінального закону.

[3] Про настання подібних наслідків не згадується лише в ч. 3 ст. 274 КК ФРН.

©Мовчан Р.О.

межовий знак до того, як він був використаний як доказ. Схильні вважати, що подібний досвід стимулювання позитивної посткримінальної поведінки міг би бути врахований і при удосконаленні вітчизняного законодавства, присвяченого регламентації відповідальності за порушення прав на землю (зокрема, ст. 197-1 КК України).

На відміну від французької, у кримінальних кодексах цілого ряду країн германської групи (Австрія, Естонія, ФРН) окрім норм, які встановлюють відповідальність за порушення прав на землю, знайшлося місце й приписам, покликаним забезпечувати кримінально-правову охорону екологічної функції землі.

Так, ст. 324-а КК ФРН передбачає кримінальну відповідальність за такі діяння, як внесення чи допущення проникнення шкідливих речовин до ґрунту. Подібно до ст. 239 КК України, вказаний різновид протиправної поведінки визнається злочинним лише за умови його супроводження порушенням адміністративно-правових обов'язків, що випливають із: а) правового припису (зокрема, Федерального Акту по захисту ґрунтів [23][1]); б) судового рішення; в) адміністративного акту, який слід виконувати або; г) обов'язку, який слід виконувати або; ґ) публічно-правового договору[2].

Згідно ст. 324-а КК ФРН кримінально караним визнається будь-яке забруднення, що вчинене способом, який може зашкодити здоров'ю іншої людини, тварин, рослин чи іншим предметам, котрі мають цінність або водоймам, або у значному об'ємі забруднює чи іншим чином впливає на них. При цьому маємо відзначити, що деякі правники висловлюють сумнів щодо доцільності використання подібного прийому викладення нормативного матеріалу (конструювання аналізованого складу злочину як делікту небезпеки).

Зокрема, І.В. Попов відзначає, що відповідальність за створення загрози забруднення природи та відсутність точних критеріїв злочинності діянь призводить до того, що в Німеччині за рік реєструються десятки тисяч злочинів

[1] Варто пам'ятати, що у ФРН кримінальні закони не зводяться лише до кримінального кодексу. Як з цього приводу писав відомий дослідник німецького кримінального права А.Е. Жалінський, кримінальне законодавство у ФРН – це сукупність усіх норм Федеративної Республіки та земель, оскільки ці норми регулюють передумови і наслідки протиправного діяння [24, с. 70].

[2] Таке широке коло приписів, порушення яких визнається кримінально караним, дало підстави науковцям висловлювати небезпідставні судження щодо того, що у ФРН законодавець не сам визначає підстави кримінальної відповідальності, а делегує це право виконавчим органам. У німецькій науковій літературі ця проблема, яка в нас розглядається в контексті бланкетності кримінально-правових норм, отримала назву адміністративної акцесорності [25].

©Мовчан Р.О.

проти навколишнього природного середовища [25] (серед останніх середня частка забруднення ґрунтів складає близько 10% [26, с. 166]).

Однак інші вчені не вбачають жодних проблем у подібному законодавчому описі розгляданої норми, наголошуючи, що необхідною вимогою при оцінці згаданої небезпеки як кримінально караної, повинна бути *реальність* і *очевидність* (виділено мною – М.Р.) загрози заподіяння шкоди. Саме реальна загроза є відображенням майбутнього ймовірного злочинного результату. При цьому негативні наслідки не настають лише завдяки своєчасно вжитим заходам або в силу інших обставин, які не залежать від волі винної особи [27, с. 57; 28, с. 93].

Цікаво, що незважаючи на наявність трьох заборон, в яких окремо регламентується відповідальність за забруднення водойм, ґрунтів та повітря (статті 324, 324-а та 325 КК ФРН відповідно), німецький законодавець передбачив єдині для всіх зазначених складів злочинів кваліфікуючі ознаки. Так, у відповідності до ст. 330 КК ФРН особливо тяжким забрудненням навколишнього середовища визнається умисне діяння, передбачене статтями 324–329, яке:

1) спричинило таку шкоду водоймам, ґрунту чи території, яка знаходиться під охороною, котра не може бути усунута, або усунення якої вимагає тривалого часу чи великих затрат;

2) наносить шкоду громадському забезпеченню водою;

3) на тривалий час спричиняє істотну шкоду видам тварин чи рослин, які знаходяться під загрозою вимирання;

4) вчинене з корисливих мотивів.

Логічно, що покарання за такі діяння є суттєво суворішим (позбавлення волі на строк аж до 10 років), ніж за «звичайне» забруднення природних ресурсів, зокрема, й ґрунтів (штраф або позбавлення волі на строк до 5 років).

А от австрійські парламентарі не визнали за потрібне диференціювати відповідальність у залежності від того, який компонент навколишнього природного середовища був забруднений, передбачивши однакові правові наслідки за порушення правових приписів чи адміністративних установок, яке призвело до забруднення ґрунтів, водойм чи повітря (ст. 180 КК Австрії «Умисне спричинення шкоди навколишньому природному середовищу»). Звертає на себе увагу і та обставина, що злочинним таке забруднення визнається за умови настання будь-якого з наступних різнопорядкових наслідків:

©Мовчан Р.О.

1) створення небезпеки для життя чи здоров'я великої кількості людей (потенційна **фізична шкода здоров'ю людини);**

2) для стану тваринного чи рослинного світу;

3) довготривалого погіршення якості води, ґрунту чи повітря (**шкода довкіллю та його елементам);**

4) витрат на ліквідацію забруднення понад 50 000 євро (**економічна шкода).**

Маємо відзначити й те, що на відміну від ст. 239 КК України, у межах якої уніфіковано відповідальність за всі види забруднення землі, в австрійському кримінальному законодавстві (як і у ФРН та деяких інших країнах) виділено окрему статтю, присвячену забрудненню природних ресурсів внаслідок порушень правил поводження з відходами (статті 181-в та 181-с КК Австрії). На нашу думку, подібний досвід не вартий запозичення, оскільки головним показником суспільної небезпеки аналізованого діяння є його наслідки, а не норми, порушення яких викликало їхнє настання.

Не можемо оминути увагою і ще одну характерну тенденцію кримінально-правової охорони земельних ресурсів, притаманну більшості країнам германської групи кримінального права. Мова йде про диференційований підхід до встановлення відповідальності за умисні та необережні прояви тих чи інших порушень екологічного законодавства. Так, якщо за умисне забруднення природних ресурсів (зокрема, й ґрунту) КК Австрії передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 3 років (ст. 180), то за необережне – лише до 1 (ст. 181). Схожа ситуація склалася і в кримінальному законодавстві ФРН: санкція за умисне забруднення ґрунту складає позбавлення волі на строк до 5 років (ч. 1 ст. 324-а), а за необережне – лише до 3 (ч. 3 ст. 324-а).

На відміну від Австрії та ФРН, у Ліхтенштейні та Швейцарії – як і в більшості країн французької групи – відповідальність за злочинні діяння у сфері охорони ґрунтів передбачається нормами не кримінального, а спеціального природоохоронного законодавства.

У Ліхтенштейні ціла низка екологічних деліктів караються Законом про охорону навколишнього природного середовища («*Umweltschutzgesetz*»). При цьому, якщо в ст. 88 зазначеного Закону передбачається відповідальність за, так би мовити, «загальні» екологічні правопорушення (порушення правил поводження з відходами; виготовлення, зберігання та транспортування інших небезпечних речовин тощо) (санкція – позбавлення волі на строк до 1 року або

©Мовчан Р.О.

штраф у розмірі до 360 денних ставок), то в п. «р» ч. 1 ст. 89 йдеться саме про земельні правопорушення, а саме, забруднення ґрунтів та невиконання заходів щодо ліквідації забруднення ґрунтів, зміст яких розкривається у статтях 59 та 60 цього ж документу відповідно. Прикметно, що подібно до розгляданих вище кримінально-правових норм, у межах аналізованих приписів екологічного законодавства передбачається градація відповідальності за умисні (ч. 1 ст. 89, санкція – штраф у розмірі 30 000 швейцарських франків) та необережні (ч. 2 ст. 89, санкція – штраф у розмірі 15 000 швейцарських франків) прояви відповідних порушень законодавства у сфері охорони ґрунтів [29].

У межах розгалуженої системи екологічного законодавства Швейцарії провідна роль у регламентації відповідальності за злочини проти довкілля належить Федеральному Закону про захист навколишнього природного середовища («*Federal Act on the Protection of the Environment*»), розділ 5 якого має назву «Кримінальні положення».

Вартим уваги є той факт, що структура зазначеного розділу кореспондується з положеннями КК Швейцарії, який передбачає триступеневий поділ кримінально караних діянь на злочини, проступки та порушення (*crimes, delits, contraventions*). Зокрема, ст. 61 розгляданого Закону, яка має назву саме «*Contraventions*», передбачає відповідальність за таке правопорушення, як невиконання рекультиваційних заходів та порушення правил, пов'язаних із фізичним впливом та використанням ґрунтів (порушення цілісності ґрунтів, яке може спричинити шкоду їхній родючості; забруднення ґрунтів, яке призводить до небезпеки для людей, тварин чи рослин; нецільове використання ґрунтів тощо). Тут також відмітимо й традиційну для країн аналізованої групи диференціацію відповідальності за умисні (ч. 1 ст. 61, санкція – штраф у розмірі аж до 20 000 швейцарських франків) та необережні (ч. 2 ст. 61, санкція – звичайний штраф) прояви відповідних земельних правопорушень.

А от ст. 60 вже веде мову про місдімінори («*Misdemeanours*») (тобто про ті ж самі проступки («*delits*»)), яким притаманний вищий порівняно зі згаданими у ст. 61 звичайними порушеннями («*contraventions*») рівень суспільної небезпеки. Тому цілком природно, що за вчинення передбачених у ст. 60 умисних деліктів – а це цілий ряд діянь, пов'язаних із незаконним поводженням з відходами, шкідливими та небезпечними організмами, які здатні нанести шкоду в т. ч. і якісному стану земельних ресурсів, – може призначатися не лише штраф, а й позбавлення волі на строк до 3 років (ч. 1 ст. 60) [30].

©Мовчан Р.О.

Як вже зазначалось раніше, під значним вплив німецької школи кримінального права розвивається і сучасне естонське карне законодавство[1]. Мабуть, зважаючи саме на це, у вказаній балтійській країні кримінально-правові приписи щодо відповідальності за злочини у сфері земельних відносин мають багато спільного з аналогічними приписами інших держав аналізованої групи. Головним чином це виявилось:

1) у наявності єдиної універсальної заборони, присвяченій кримінально-правовій охороні різноманітних компонентів довкілля: ґрунтів, води, атмосферного повітря, а також тварин та рослин;

2) диференціації відповідальності за умисне та необережне забруднення навколишнього природного середовища (статті 364, 365 Пенітенціарного кодексу Естонії (далі – КК Естонії)).

Однак, прагнучи створити якомога дієвіший механізм захисту земель сільськогосподарського призначення, естонський законодавець свого часу відніс до числа кримінально караних і таке діяння, як проїзд на механічному транспортному засобі по природній території чи по землях сільськогосподарського призначення, якщо проїзд по цим територіям заборонений (ст. 353 КК Естонії «Діяльність, що загрожує рослинності») [31]. Цікаво, що в цій же ст. 353 КК Естонії передбачена кримінальна відповідальність і за інше земельне правопорушення, яке в Україні розцінюється як адміністративний делікт (ст. 52 Кодексу України про адміністративні правопорушення), – неприйняття обов'язкових для землеволодільців заходів щодо попередження хвороб і шкідників рослин або по боротьбі з бур'янами. Схильні вважати, що злочинними обидва різновиди зазначеної протиправної поведінки мали б визнаватися лише у випадку настання певних суспільно небезпечних наслідків, на кшталт тих, які передбачені ст. 254 КК України.

У КК Естонії міститься і ще одна норма, присвячена кримінально-правовій охороні земельних ресурсів. Мова йде про ст. 359 «Спричинення шкоди ландшафтам», в якій встановлено відповідальність за порушення вимог щодо захисту чи використання берегів чи інших ландшафтних об'єктів, що призвело до істотної шкоди берегу чи іншому ландшафтному об'єкту.

[1] Вважаємо, що через це – навіть незважаючи на неналежність Естонії до країн Західної Європи – естонський досвід кримінально-правової охорони земельних ресурсів методологічно вірно розглядати саме в межах цього дослідження, а не в рамках, скажімо, вивчення досвіду регламентації відповідальності за злочини у сфері земельних відносин країн групи СНД.

©Мовчан Р.О.

Видається, що потребу існування цієї заборони можна пояснити мотивами, багато в чому подібними до тих, якими керувалися вітчизняні народні обранці, доповнюючи в 2009 р. КК України ст. 239-2, – можливість притягнення до кримінальної відповідальності за незаконні дії стосовно земель водного фонду, зокрема, за зміну рельєфу цих земель[1].

Насамкінець хотілось би звернути увагу і на те, що в Естонії суб'єктами всіх розгляданих вище екологічних злочинів виступають не лише фізичні, а й юридичні особи, до яких у випадку вчинення відповідних правопорушень може бути застосоване покарання у вигляді грошового стягнення.

Італо-іберійська група об'єднує країни – колишні колонії Іспанії, Португалії та Італії, а також відповідні метрополії. Крім того, у неї входять Андорра, Сан-Марино та Туреччина.

Для зручності аналізу в залежності від закону, взятого в якості базису для запозичення, у рамках італо-іберійської групи інколи додатково виділяють італійську, іспанську та португальську підгрупи [17, с. 46]. Та незважаючи на належність певної країни до однієї з названих підгруп, спільним для законодавства кожної із них є наявність більш розгалуженої, порівняно з країнами французької та германської груп, системи норм, які передбачають відповідальність за порушення прав на землю.

Так, у гл. I «Злочини проти власності» розділу XIII «Злочини проти власності» КК Італії акумульовано одразу чотири подібних заборони, в яких диференційовано відповідальність у залежності від способу порушення прав на землю (а точніше – прав на нерухоме майно): у ст. 631 «Незаконне привласнення» («*Usurpazione»)* передбачено покарання за таке «традиційне» для кримінального законодавства країн «західної гілки» романо-германської правової системи діяння, як «знищення (пошкодження, переміщення) меж нерухомого майна з метою його повного чи часткового привласнення»; у ст. 632 «Відхилення русла водойми» («*Deviazione di acque e modificazione dello stato dei luoghi*») – за відведення води з власності інших осіб, вчинене на свою користь чи користь третіх осіб; у ст. 633 «Захоплення земель чи будівель» («*Invasione di terreni o edifici*») – за незаконне захоплення чужих земель або будівель (державних чи приватних) з метою їх подальшого зайняття чи іншого

[1] Маємо відзначити, що раніше чинній редакції КК Естонії були також відомі і дві окремі заборони, присвячені відповідальності за порушення права власності на землю (ст. 154-1) та порушення вимог щодо землекористування чи порядку ведення земельного кадастру (ст. 154-2). Однак із прийняттям нової редакції Пенітенціарного кодексу вказані діяння опинилися поза сферою кримінально-правового регулювання.

©Мовчан Р.О.

отримання прибутку. У ст. 634 «Насильницьке порушення володіння нерухомістю» («*Turbativa violenta del possesso di cose immobili*») італійський законодавець встановив відповідальність за порушення володіння нерухомістю, вчинене із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, окрім способів, указаних у статтях 631–633 [32]. Статтею ж 637 («*Ingresso abusivo nel fondo altrui*») передбачається відповідальність за проникнення на чужу земельну ділянку через паркан або огорожу[1].

Як ми бачимо, кримінально караними в Італії переважно визнаються лише ті порушення прав на нерухомість, які вчинені з метою її подальшого привласнення або ж, якщо мова йде про випадки відхилення русла водойм, отримання іншої незаконної вигоди для себе чи третіх осіб.

Маємо звернути увагу і на той факт, що за загальним правилом провадження щодо відповідної категорії злочинів розпочинається лише за скаргою потерпілого, тобто має місце кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. У той же час у статтях 633 та 634 КК Італії передбачаються і певні виключення з цього правила: якщо дії, зазначені в диспозиціях вказаних кримінально-правових норм, були вчинені групою з десяти чи більше осіб, то для відкриття провадження скарга потерпілого не вимагається; згідно ж ст. 633 КК Італії для відкриття кримінального провадження за цією статтею скарга потерпілого не вимагається і в тих випадках, коли відповідні дії вчиняються групою з п’яти чи більше осіб, хоча б одна з яких є озброєною.

А от норми, а тим більше окремі структурні одиниці, присвячені відповідальності за злочини проти довкілля, у КК Італії відсутні. Натомість, подібні правові приписи містяться в положеннях екологічного законодавства, у розгалуженій системі якого центральне місце відводиться Кодексу навколишнього природного середовища («*Codice Dell’ Ambiente*»). Зокрема, ч. 1 ст. 257 зазначеного нормативно-правового акту передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від 6 місяців до 1 року або штраф у розмірі від 2600 до 26 000 євро за забруднення ґрунтів, надр, поверхневих та підземних вод. Частина ж 2 цієї статті фактично передбачає відповідальність за кваліфіковане забруднення ґрунтів, яке було викликане небезпечними речовинами. Логічно, що за такі дії італійський законодавець передбачив більш суворе покарання –

[1] М.І. Хавронюк об’єднав всі зазначені злочини в групу «різні види самовільних дій» [1, с. 737].

©Мовчан Р.О.

позбавлення волі на строк від 1 до 2 років або штраф у розмірі аж до 50 000 євро [33].

Відзначимо й те, що статтями 254–260 аналізованого Кодексу передбачено широкий комплекс досить суворих заходів, які можуть бути застосовані до осіб, винних у порушенні законодавства щодо поводження з відходами, наслідком яких може бути і забруднення ґрунтів. Зокрема, за будівництво та управління несанкціонованим звалищем небезпечних відходів передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 3 років та штраф у розмірі до 50 000 євро, а за організовану безперервну діяльність щодо продажу, транспортування, експорту, імпорту значної кількості відходів – позбавлення волі на строк аж до 6 або до 8 (у тому випадку, коли відходи є радіоактивними) років. Логічне пояснення прискіпливої уваги італійських парламентаріїв до цієї проблеми наводить російський дослідник В.Т. Калініченко, котрий вказує на те, що свого часу саме сміттєва криза в Неаполі та прилеглих регіонах – спровокована у т. ч. організованою злочинністю (мафією, «екомафією»), яка отримувала і й надалі отримує величезні прибутки на незаконному зборі відходів, – стали однією з причин зміни уряду в Італії [34][1].

Італійська школа кримінального права мала вирішальний вплив на кримінальне законодавство таких європейських країн, як Сан-Марино та Туреччина. У цьому плані не стали виключенням і приписи, присвячені регламентації відповідальності за земельні правопорушення.

Так, в абз. 1 ст. 200 КК Сан-Марино та ч. 1 ст. 154 КК Туреччини йдеться про таке діяння, як переміщення межових знаків з метою привласнення земельної ділянки (аналог – ст. 631 КК Італії); в абз. 2 ст. 200 КК Сан-Марино та ч. 3 ст. 154 КК Туреччини – про різноманітні незаконні дії з водами, пов’язані з отриманням певної користі винною особою (ст. 632 КК Італії); а у ст. 201 КК Сан-Марино та ч. 2 ст. 154 КК Туреччини – про захоплення нерухомого майна та порушення права на нерухомість шляхом застосування насильства або погрози його застосування (статті 633–634 КК Італії) [36, 37]. Звертає на себе увагу і той факт, що як і італійський, законодавець Сан-Марино

[1] За даними Італійської Комісії по протидії мафії на початку 2000-х років до 30% ринку утилізації відходів займали злочинні угрупування. Річний обіг цього сектора, в якому були задіяні 22 злочинні групи, оцінювався в розмірі 7 млрд дол. США [35, с. 117–118].

©Мовчан Р.О.

також встановлює таку необхідну умову відкриття кримінального провадження за порушення права володіння, як скарга потерпілого (ст. 201 КК Сан-Марино).

Одночасно з цим маємо відзначити, що на відміну від КК Італії, у кримінальному законодавстві Сан-Марино міститься й окрема стаття (ст. 323 КК Сан-Марино), покликана забезпечувати кримінально-правову охорону цілісності ґрунтового покриву землі. Серед іншого, у диспозиції цієї кримінально-правової норми, розміщеній, до речі, у гл. VI «Злочини проти державної економіки», встановлюється відповідальність і за незаконне зняття ґрунту – діяння, багато в чому подібне за змістом до передбаченого ст. 239-1 КК України.

Майже ідентичними розгляданим вище положенням кримінальних кодексів Сан-Марино та Туреччини є і приписи щодо відповідальності за порушення прав на землю, передбачені кримінальним законодавством Португалії та її колишніх колоній (португальська підгрупа) (статті 215, 216 КК Португалії [38]).

А от у питанні регламентації відповідальності за забруднення ґрунтів португальський законодавець зайняв позицію, наближену до тієї, яку з аналогічного питання обрали австрійські, естонські та італійські парламентарі. Серед іншого, це виявляється в тому, що в КК Португалії: 1) міститься єдина універсальна норма (ч. 1 ст. 279), в якій передбачено кримінальну відповідальність як за забруднення ґрунтів, так і за забруднення інших природних ресурсів (води, повітря); 2) диференційовано відповідальність за умисне та необережне забруднення природних ресурсів (частини 1 та 2). До речі, схожа за змістом норма, у рамках якої встановлено однакові правові наслідки за забруднення різних видів природних ресурсів, міститься і в КК Туреччини (ст. 181). Єдиною ж відмінністю від португальського законодавства є те, що в Туреччині відповідальність за необережне забруднення навколишнього природного середовища передбачається не в межах однієї заборони, а в окремій, наступній (після припису щодо умисного забруднення) за порядковим номером нормі (ст. 182).

Розвинутим механізмом кримінально-правової охорони прав на землю відзначається і Іспанія. На відміну від Італії, в якій назву «Незаконне привласнення» («*Usurpazione*») мала лише одна з норм (ст. 631), у КК Іспанії схожу назву («*On usurpation*») отримав окремий структурний підрозділ Особливої частини – гл. V «Незаконне привласнення» розділу XIII «Злочини проти власності та соціально-економічного порядку», в якій було зосереджено

©Мовчан Р.О.

одразу декілька заборон, присвячених відповідальності за порушення прав на нерухоме майно (статті 245–247).

Так, ст. 245 передбачає відповідальність за зайняття нерухомості або захоплення речового права на чуже нерухоме майно. Як ми бачимо, в аналізованому приписі йдеться не лише про фактичне зайняття нерухомості (на кшталт передбаченого ст. 197-1 КК України), а й про протиправне отримання речових прав на нього, тобто юридичне заволодіння, вчинене шляхом насильства або погрози його застосування.

У статтях же 246 та 247 КК Іспанії передбачено відповідальність і за інші добре відомі законодавству країн італо-іберійської групи правопорушення – зміну межових знаків, що посвідчують право на приватне чи державне нерухоме майно, та незаконну зміну русла природної чи штучної водойми особою, яка не має на це право. Однак маємо зробити важливе уточнення: іспанський законодавець до числа кримінально караних відніс лише ті прояви зазначених вище діянь, які призвели чи могли призвести до отримання прибутку на суму, що перевищує 400 євро [39]. Це рішення сприяло тому, що в Іспанії заходи кримінально-правового реагування вживаються лише щодо найбільш небезпечних випадків порушень прав на землю. На нашу думку, такий підхід, у т. ч. використаний Верховною Радою України при конструюванні ст. 197-1 КК України, слід визнати більш виваженим та обґрунтованим, аніж підхід парламентаріїв тих країн, в яких аналогічні за змістом склади злочинів були сконструйовані як формальні.

Крім аналізованої вище гл. V, у структурі розділу XIII Особливої частини КК Іспанії «Злочини проти власності та соціально-економічного порядку» окремо виділено ще й гл. VI, присвячену обманному присвоєнню чужого майна; у свою чергу в рамках гл. VI міститься відділення 1, в якому зосереджені норми, покликані забезпечувати кримінально-правову протидію шахрайству. Зокрема, у ст. 251 встановлено відповідальність за незаконне присвоєння права розпорядження рухомою чи нерухомою річчю. Особливої уваги заслуговує той факт, що, крім цих доволі «традиційних» посягань, до різновидів шахрайських дій віднесені і «незаконне обтяження нерухомої речі чи її здача в оренду іншим особам» (ч. 1), а також «приховування обтяження на річ при розпорядженні рухомою чи нерухомою річчю, або обтяження її при відчуженні, що спричиняє шкоду третім особам» (ч. 2). При цьому за такі діяння передбачається більш суворе покарання (позбавлення волі на строк від 1

©Мовчан Р.О.

до 4 років), ніж за інші прояви порушень прав на землю (штраф або позбавлення волі на строк від 1 до 2 років).

А от такі діяння, як міське планування, будівництво чи будівельні роботи на землях, призначених для доріг, у паркових зонах, громадських місцях чи адміністративних об'єктах, що мають екологічну, історичну, художню чи культурну цінність, чи особливо цінних землях (ч. 1 ст. 319), а також землях, не призначених для заселення (ч. 2 ст. 319), іспанський законодавець розцінює як порушення порядку управління територіями. Цікаво, що в санкції як ч. 1, так і ч. 2 ст. 319, окрім позбавлення волі додатково передбачається покарання у вигляді штрафу в розмірі від 12 до 24 місячних заробітних плат, за винятком випадків, коли отриманий прибуток був чи мав бути більшим за цей штраф. Тобто ми бачимо, що подібно до ч. 2 ст. 53 КК України, положення ст. 319 КК Іспанії розширюють межі судової дискреції за рахунок надання можливості призначати розмір штрафу, більший, ніж сума максимального граничного розміру (24 місячних заробітних плати), передбаченого в санкції відповідної кримінально-правової норми. Слід зауважити і те, що безпосередньо в ст. 319 (ч. 3) закріплено право суду чи судді видавати мотивоване розпорядження про знесення незаконно збудованих об'єктів.

Коло спеціальних суб'єктів злочину, передбаченого ст. 319 КК Іспанії, не обмежується фізичними особами (будівельниками, засновниками чи технічними директорами) – у випадку вчинення аналогічних дій юридичною особою до неї застосовується штраф у розмірі від 12 до 36 місячних заробітних плат.

Звертаючись до іспанського законодавства, присвяченого регламентації відповідальності за земельні правопорушення «екологічної» спрямованості, маємо зазначити, що крім універсальної норми про забруднення різноманітних компонентів довкілля, у КК Іспанії міститься й окрема ст. 353, якою передбачена відповідальність за підпал посаджених дерев чи лісів, що призвів до ерозійного впливу на ґрунт[1].

Аналізуючи досвід кримінально-правової охорони прав на землю у країнах італо-іберійської групи, ми не можемо не звернути увагу і на дві характерні особливості, пов'язані із законодавчим описом ознак предметів досліджуваної категорії злочинів.

[1] Аналогічні за змістом приписи містяться й у кримінальному законодавстві Андорри (статті 289, 300) [40], що пояснюється тривалим перебуванням андоррського кримінального права «в орбіті» іспанського.

©Мовчан Р.О.

По-перше, в абсолютній більшості країн розгляданої групи кримінально-правовий захист прав на землю розглядається як невід'ємна складова більш широкого за змістом об'єкта охорони – прав на нерухомість. Саме через це в назвах та диспозиціях відповідних норм здебільшого йдеться саме про таке універсальне поняття, як «нерухомість», а не про «землю» чи «земельну ділянку».

По-друге, законодавці багатьох держав італо-іберійської групи (Італія, Португалія, Туреччина) до числа кримінально караних відносять не лише повне, а й часткове незаконне заволодіння певним об'єктом нерухомого майна, зокрема, й земельними ділянками. Цим кримінальне законодавство висвітлюваної групи країн у вигідну сторону відрізняється від чинної редакції ст. 197-1 КК України, буквальне тлумачення приписів якої унеможливлює притягнення до кримінальної відповідальності за самовільне зайняття частини, а не всієї земельної ділянки. Тому переконані, що подібний досвід неодмінно має бути врахований у процесі подальшого вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

А от до недоліків слід віднести те, що незважаючи на наявність досить розгалуженої системи норм, присвячених регламентації відповідальності за різноманітні порушення прав на землю, при конструюванні відповідних складів злочинів парламентарі переважної більшості країн італо-іберійської групи чомусь відмовились від використання кваліфікуючих ознак, що значно ускладнює можливість реалізації принципу диференціації кримінальної відповідальності.

Завершуючи аналіз кримінального законодавства країн італо-іберійської групи, хотілось би акцентувати увагу на доволі суворих покараннях, які передбачені в державах цієї групи, за вчинення земельних злочинів екологічної спрямованості. Показовим у цьому контексті виглядає приклад КК Андорри, в якому за незаконне заволодіння нерухомим майном передбачається штраф у розмірі до 600 євро; за спричинення лісових пожеж, що призвели до ерозійного впливу на ґрунт, – до 30 000 євро; а за забруднення землі, якщо такі дії могли поставити під загрозу баланс флори, природні зони чи життя диких тварин – до 60 000 євро.

Далі ми перейдемо до аналізу законодавства тих західноєвропейських представників континентальної правової системи, в яких, на думку В.М. Додонова, склалися власні, цілком самостійні школи кримінального права, що не дозволяє включати їх до жодної із запропонованих ним груп. Мова йде

©Мовчан Р.О.

про кримінальне право Нідерландів, скандинавських країн та Фінляндії [2, с. 34][1].

У карному законодавстві більшості країн аналізованої групи було уніфіковано відповідальність за забруднення всіх видів природних ресурсів: землі (ґрунтів), поверхневих вод, повітря (статті 173-а та 173-в КК Нідерландів [46], ст. 152-в Загальногромадянського КК Норвегії (далі – КК Норвегії) [47]), а також додатково надр (ст. 196 КК Данії [48]), океану та озер (ст. 179 КК Ісландії [49]). При цьому маємо відзначити, що в структурі кримінального законодавства названих держав відсутні окремі розділи, присвячені злочинам проти довкілля. Вочевидь, що саме цим фактом слід пояснювати доволі «незвичне» місцезнаходження відповідної універсальної заборони в системі Особливих частин кримінальних кодексів: гл. 21 «Різноманітні діяння, що спричиняють суспільну шкоду» КК Данії; розділ VII «Злочини, що ставлять під загрозу загальну безпеку людей та власність» КК Нідерландів; гл. XIX «Злочини проти громадських інтересів» КК Ісландії; гл. 14 «Злочини проти громадської безпеки» КК Норвегії.

Цікаво, що при аналізі санкцій відповідних кримінально-правих норм виявляється досить різне ставлення парламентаріїв щодо оцінки ступеня суспільної небезпеки досліджуваного посягання. Так, у Данії та Ісландії за забруднення природних ресурсів передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк, що не перевищує 4 років; у Нідерландах – до 12 років; у Норвегії – до 10 років. За забруднення ж, яке спричинило смерть хоча б однієї особи, і в Нідерландах, і в Норвегії передбачено позбавлення волі на строк аж до 15 років.

Слід відзначити, що в датському механізмі регламентації відповідальності за злочини у сфері земельних відносин важливе місце відводиться не лише нормам кримінального, а й приписам природоохоронного законодавства. Так, у ст. 88 Закону щодо попередження забруднення ґрунтів («*Contaminated Soil Act*») встановлено відповідальність за цілий ряд земельних правопорушень (нецільове використання землі, початок земляних робіт без

[1] Маємо зазначити, що на переконання деяких компаративістів, правові системи таких країнах, як Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія та Швеція, у сукупності утворюють окрему «скандинавську» («північну», «північноєвропейську») правову сім'ю, яка є не частиною континентальної системи, а займає проміжне місце між романо-германською та англо-американською системами. При цьому одні науковці наполягають на повній самостійності «скандинавського» типу правової системи [41, с. 117; 42], у той час як інші, зокрема, Л.А. Луць та О.Ф. Скакун, відносять її (як і латиноамериканську) до змішаного типу правових систем [43, с. 152; 44, с. 326]. А от А.Х. Саідов займає в деякій мірі компромісну позицію, зазначаючи, що «скандинавське» право хоча й не входить до романо-германської сім'ї, але тісно пов'язане із останньою [45, с. 177].

©Мовчан Р.О.

отримання дозволу, зняття ґрунту без отримання дозволу, відмова припинити роботи у випадку виявлення забруднення ґрунтів, порушення правил транспортування ґрунтів тощо), за вчинення яких передбачається покарання у вигляді штрафу (ч. 1) або ж затримання чи навіть позбавлення волі на строк до 2 років у тому випадку, коли такі діяння призвели до завдання шкоди навколишньому природному середовищу чи спричинили загрозу виникнення такої шкоди (ч. 2) [50]. Як ми бачимо, датський законодавець уніфікував відповідальність за всі діяння, одні з яких в Україні розцінюються як незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, а інші – як безгосподарське використання земель (статті 239-1 та 254 КК України відповідно).

А от у структурі КК Фінляндії виділено окремий підрозділ, цілком присвячений кримінально-правовій охороні довкілля (гл. 48 «Екологічні злочини»). Серед іншого, у ч. 3 ст. 1 гл. 48 встановлено відповідальність і за певні земельні правопорушення, зміст яких розкривається в спеціальних екологічних законах, перелік яких наводиться безпосередньо в диспозиції цієї ж норми [51]. Зокрема, мова йде про положення таких нормативно-правових актів, як:

1) Закон про землекористування та будівництво («*Land Use and Building Act*»), у відділенні 185 якого відзначається, що у випадку вчинення будівництва без дозволу, яке спричинило шкоду навколишньому природному середовищу, на винну особу має бути накладений штраф у розмірі, передбаченому гл. 48 КК Фінляндії. Крім того, у цьому ж правовому приписі зазначається про конфіскацію фінансової вигоди та знарядь вчинення відповідного злочину [52];

2) Закон про захист довкілля («*Environmental Protection Act*»), норми якого покладають на осіб, дії котрих спричинили забруднення ґрунту чи ґрунтових вод, обов'язок відновити їхній попередній стан для уникнення загрози для здоров'я людей та навколишнього середовища (відділення 75). У випадку ж умисного чи необережного невиконання цих обов'язків, до винного знову ж таки застосовуються санкції, передбачені згаданою гл. 48 КК Фінляндії [53];

3) Закон про вилучення земель («*Land Extraction Act*») [54] тощо.

У Швеції відповідальність за злочини у сфері довкілля повністю регламентується приписами природоохоронного законодавства.

Так, ЕК Швеції («*The Swedish Environmental Code*») передбачає однакові правові наслідки за забруднення землі, води та повітря способом, який є

©Мовчан Р.О.

небезпечним для здоров'я людини чи флори та фауни. При цьому шведські парламентарі диференціювали відповідальність у залежності від форми вини, передбачаючи можливість призначення більш суворого покарання за умисне забруднення природних ресурсів, яке спричинило тяжкі наслідки (відділення 1–2 гл. 29 розділу 6) [55]. Таким чином, ми бачимо, що як за змістом, так і за концепцією конструювання, аналізована стаття шведського природоохоронного законодавства фактично дублює положення досліджуваних раніше кримінально-правових норм про забруднення природних ресурсів, зосереджених у кримінальних кодексах Данії, Ісландії, Нідерландів та Норвегії.

Зазначимо, що крім забруднення, ЕК Швеції також передбачає відповідальність і за такі земельні делікти (незалежно від форми вини), як порушення встановлених обмежень щодо прав землекористування, встановлених відносно заповідників чи об'єктів культурної спадщини; будівництво споруд на території берегових захисних зон та цілий ряд інших земельних правопорушень екологічного характеру (відділення 8 гл. 29 розділу 6).

Незважаючи на деякі спільні традиції правотворення та існуюче й сьогодні прагнення до гармонізації своїх правових систем[1], фактично в кожній із скандинавських країн сформувався доволі самобутній механізм кримінально-правової охорони прав на землю. Чи не єдиною ж спільною рисою законодавства держав аналізованої групи у вказаній царині є те, що як і в країнах германської групи, у багатьох із них (ст. 179 КК Данії, ст. 163 КК Ісландії, ст. 188 КК Норвегії) будь-які незаконні дії, пов'язані з межовими знаками (знищення, пересування, руйнування, протиправне встановлення тощо), розцінюються передусім як посягання на встановлений порядок доказування та документообігу в державі. Виняток становлять Фінляндія та Швеція – у кримінальних кодексах цих держав аналогічні за змістом заборони розміщені серед злочинів проти власності (ст. 5 гл. 28 «Крадіжка, розкрадання і незаконне використання» КК Фінляндії та ст. 8 гл. 8 «Про крадіжку, розбій та інші злочини, пов'язані з викраденням майна» КК Швеції відповідно) [57].

[1] Зокрема, М.І. Хавронюк відзначає, що у межах Північної ради діє Скандинавська рада з кримінології, створена в 1962 р. міністрами юстиції Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії і Швеції із метою координації кримінологічних досліджень у країнах-учасницях, підготовки рекомендацій для Північної ради та урядів скандинавських країн у сфері боротьби зі злочинністю [56, с. 38].

©Мовчан Р.О.

Кримінально караним «знищення межових знаків» визнається і в Нідерландах. Проте законодавці цієї країни віднесли до числа злочинних лише ті прояви зазначених дій, які вчинені з метою отримання незаконного прибутку для себе чи інших осіб. Вочевидь саме ця обставина пояснює той факт, що в КК Нідерландів аналізований делікт розміщений серед проступків, що полягають в обмані (ст. 333 розділу XXV «Обман»). Однак маємо відзначити, що відповідний розділ розміщуються одразу за розділом, який присвячений регламентації відповідальності за злочини проти власності. На нашу думку, це свідчить про трактування «знищення межових знаків» як специфічного, та все ж порушення власності.

За вчинення розгляданого діяння здебільшого передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк до 3 або до 5 років. При цьому в кримінальних кодексах Ісландії та Швеції міститься спеціальне застереження, яке у випадку малозначності зазначеного правопорушення дозволяє застосовувати до винного штраф або (у Швеції) позбавлення волі на строк не більше 6 місяців.

Що ж до кримінально-правової протидії всім іншим порушенням прав на землю, то в скандинавських країнах вона знаходить свій вияв у криміналізації діянь, пов’язаних із незаконним:

1) проникненням до земельного володіння іншої особи (ч. 1 ст. 264 КК Данії, ст. 395 КК Норвегії, ч. 1 та ч. 3 ст. 11 гл. 28 КК Фінляндії);

2) або вчиненням різноманітних дій (будівництво на земельній ділянці, проведення земельних робіт тощо), які свідчать про присвоєння винною особою наданого лише власнику земельної ділянки права фактичного володіння та користування останньою (ст. 396 КК Норвегії, ч. 2 ст. 11 гл. 28 КК Фінляндії, ст. 11 КК Швеції).

Крім того, ч. 2 ст. 264 КК Данії відносить до числа кримінально караних і «незалишення чужої земельної ділянки, незважаючи на прохання власника». Як ми бачимо, фактично мова йде про незаконне утримування земельної ділянки в традиційному для вітчизняної правової доктрини розумінні.

А от КК Нідерландів до числа кримінальних проступків відносить не незаконне «утримування», а протиправне «перебування» на чужій земельній ділянці та випасання на ній худоби (статті 460–461). Цікаво, що умовою притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 460 КК Нідерландів є перебування лише на засіяній чи засадженій землі, або ж на землі, підготовленій для засівання чи засаджування, а також пасовищах, причому вчинене в чітко визначений період – з травня по жовтень місяць. Схожа за

©Мовчан Р.О.

змістом норма міститься і в КК Швеції (ст. 4 гл. 12), який визнає злочинним незаконне проходження через забудовану ділянку, насадження чи іншу ділянку землі, якщо такі дії здатні спричинити шкоду. Вочевидь існування подібних заборон пояснюється прагненням парламентаріїв захистити потенційний урожай законного власника земельної ділянки.

За результатами проведеного компаративістського дослідження ми дійшли до наступних головних висновків:

1) незважаючи на належність до різних груп, законодавчим системам кожної із аналізованих нами західноєвропейських країн відомі норми, присвячені кримінально-правовій охороні земельних ресурсів. При цьому, як і в Україні, парламентарі абсолютної більшості держав континентальної системи права пішли шляхом криміналізації двох груп земельних правопорушень, які умовно можна назвати земельними злочинами «власницької» та «екологічної» спрямованості;

2) для західноєвропейського досвіду кримінально-правової охорони екологічної функції землі є характерним, по-перше, встановлення відповідальності за забруднення землі в рамках універсальної норми, яка встановлює однакові правові наслідки за забруднення усіх видів природних ресурсів (повітря, води, землі (ґрунтів)) (окрема заборона щодо забруднення землі була виділена лише в КК ФРН), а по-друге, диференціація відповідальності за умисні та необережні прояви забруднення навколишнього природного середовища. У той же час маємо відзначити, що в цілому ряді країн (Бельгія, Італія, Ліхтенштейн, Люксембург, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція) регламентація відповідальності за земельні злочини «екологічного» характеру повністю або частково (у Данії) покладається на норми природоохоронного, а не кримінального законодавства;

3) карному законодавству багатьох європейських держав відома відповідальність за таке діяння, як знищення межових знаків. При цьому якщо в одних країнах (держави германської групи кримінального права, Данія, Ісландія, Норвегія) зазначене правопорушення сприймається як певний різновид посягання на правосуддя, то в інших (країни французької та італо-іберійської груп, Фінляндія, Швеція) – як посягання на власність;

4) крім знищення межових знаків, кримінальними кодексами переважної більшості країн італо-іберійської групи передбачено відповідальність і за такі порушення прав на землю, як «захоплення чи зайняття земель чи будівель», «відхилення русла водойми» та «насильницьке порушення володіння». З точки

©Мовчан Р.О.

зору можливого врахування під час подальшого вдосконалення КК України, вартим уваги є досвід країн зазначеної групи щодо криміналізації не лише повного, а й часткового незаконного заволодіння земельною ділянкою.

Використані джерела:

1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

2. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. – [Под общ. и науч. ред. д. ю. н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С. П. Щербы]. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 448 с.

3. Хавронюк М. І. Історія кримінального права європейських країн : Монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2006. – 192 с.

4. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн / М. І. Хавронюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 298–347.

5. Сравнительное уголовное право. Особенная часть : Монография. – [Под общ. и науч. ред. докт. юрид. наук, профессора, заслуженного деятеля науки РФ С. П. Щербы]. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 544 с.

6. Шулепова Л. Ф. Юридическая природа уголовно-правовых положений в Экологическом кодексе Франции / Л. Ф. Шулепова // Вестник МГЛУ. – 2014. – Вып. 15. – С. 96–104.

7. Уголовный кодекс Франции. – [Науч. ред. Л. В. Головко, Н. Е. Крыловой; пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.

8. Code de l'environnement la Republique de Francaise [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://droit-finances.commentcamarche.net/download/telecharger-285-code-de-l-environnement-2016-pdf.

9. Code de l'Environnement du Grand-Duché de Luxembourg [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.legilux.public.lu/leg/textescoordonnes/compilation/code_environnement/Code_Environnement.pdf.

©Мовчан Р.О.

10. Concernant la protection de la nature et des ressources naturelles du Grand-Duché de Luxembourg [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.legilux.public.lu/leg/a/archives/2004/0010/a010.pdf#page=2%23page=2.

11. Code de l'environnement en Belgique [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://environnement.wallonie.be/legis/Codeenvironnement/codeLIEnvDispcommunesgenerales.htm.

12. Décret du 5 décembre 2008 relatif à la gestion des sols en Belgique [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://environnement.wallonie.be/legis/solsoussol/sol003.htm.

13. Le décret du 1er avril 2004 relatif à l'assainissement des sols pollués et aux sites d'activités économiques à réhabiliter en Belgique [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : https://wallex.wallonie.be/PdfLoader.php?type=doc&linkpdf=771-749-27.

14. Criminal Code of the Kingdom of Belgium [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=262695.

15. Criminal Code of the Grand-Duchy of Luxembourg (2016) (French version) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.legilux.public.lu/leg/textescoordonnes/codes/code_penal/codepenal.pdf.

16. Уголовное право зарубежных стран. Общая и особенная части : учебник / под ред. И. Д. Козочкина. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.

17. Кругликов Л. Л. Сравнительное уголовное право : учебное пособие / Л. Л. Кругликов ; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль : ЯрГУ, 2013. – 100 с.

18. Criminal Code of the Republic of Austria (German version) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes.

19. Criminal Code of the Principality of Liechtenstein (German version) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=234957.

20. German Criminal Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes;

21. The Swiss Federal Criminal Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/201501010000/311.0.pdf.

©Мовчан Р.О.

22. Клепицкий И. А. Документ как предмет подлога в праве / И. А. Клепицкий // Государство и право. – 1998. – № 5. – С. 68–75.

23. German Federal Soil Protection Act of 17 March 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=322.

24. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М. : ТК Вэлби, Изд-во Проспект, 2006. – 560 с.

25. Попов И. В. Ответственность за преступления против природной среды по законодательству ФРГ / И. В. Попов // Международный научно-исследовательский журнал. – 2012. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://research-journal.org/law/otvetstvennost-za-prestupleniya-protiv-prirodnoj-sredy-po-zakonodatelstvu-frg/.

26. Хюпер Райнер-Йорг. Применение экологического права в Германии / Райнер-Йорг Хюпер // В кн. Экологическая преступность в Европе / Составители: Франсуа Комт, Людвиг Кремер ; отв. ред. О. Л. Дубовик ; перевод на русский язык. – М. : Издательский Дом «Городец», 2010. – С. 163–171.

27. Мельник О. В. Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні : монографія / О. В. Мельник, Г. С. Поліщук, Ю. О. Левченко. – К. : ТОВ «НВП» Інтерсервіс, 2014. – 178 с.

28. Турлова Ю. Кримінально-правова охорона довкілля у законодавстві країн Європейського Союзу / Ю. Турлова // Jurnalul juridic national: teorie şi practică. – 2016. – № 1. – Ч. 2. – С. 92–95.

29. Liechtensteinisches Umweltschutzgesetz vom 29. Mai 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : https://www.gesetze.li/lilexprod/lgsystpage2.jsp?formname=showlaw&lgblid=2008199000&gueltigdate=18052016.

30. Federal Act on the Protection of the Environment of the Swiss Confederation [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19830267/index.html.

31. Пенитенциарный кодекс Эстонской республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/ПЕНИТЕНЦИАРНЫЙ%20КОДЕКС_01.05.2015.pdf.

32. Codice Penale Italiano [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale.

©Мовчан Р.О.

33. Codice Dell' Ambiente de Italiano [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.acquavaltellina.altervista.org/wp-content/files/codice-dellambiente.pdf.

34. Калиниченко В. Т. Правовое регулирование охраны окружающей среды во Франции и Италии : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Калиниченко Виктор Тарасович. – М., 2008. – 213 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.dissercat.com/content/pravovoe-regulirovanie-okhrany-okruzhayushchei-sredy-vo-frantsii-i-italii.

35. Альбрехт Ханс-Йорг. Масштабы организованной экологической преступности: европейская перспектива / Ханс-Йорг Альбрехт // В кн. Экологическая преступность в Европе / Составители: Франсуа Комт, Людвиг Кремер ; отв. ред. О. Л. Дубовик ; перевод на русский язык. – М. : Издательский Дом «Городец», 2010. – С. 86–127.

36. Penal Code of the Republic of San Marino [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1253084&subID=100116531,100116533,100117068,100117180,100117418#text.

37. Criminal Code of the Republic of Turkey [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : https://www.unodc.org/res/cld/document/tur/2004/criminal_code_law_no__5237_html/Turkey_Criminal_Code_Law_No._5237_2004.pdf.

38. Codigo Penal de Portugues [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.hsph.harvard.edu/population/domesticviolence/portugal.penal.95.pdf.

39. Codigo Penal de Espana [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/es/es/es180es.pdf.

40. Penal Code of Andorra [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.unodc.org/res/cld/document/and/2005/penal_code_of_andorra_html/Andorra_Code_Penal_Fr.pdf.

41. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : В 2-х тт. / К. Цвайгерт, Х. Кётц. – [Пер. с нем.]. – М. : Междунар. отношения, 2000. – [Том I. Основы]. – 480 с.

42. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник. – [Под ред. Сухарева А. Я.]. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Норма, 2003. –

©Мовчан Р.О.

976 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.alleng.ru/d/jur/jur337.htm.

43. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу. Навчальний посібник / Л. А. Луць. – Львів : юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 234 с.

44. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : Підручник / О. Ф. Скакун. – [2-ге видання]. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.

45. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) : Учебник / А. Х. Саидов. – [Под ред. В. А. Туманова]. – М. : Юристъ, 2000. – 448 с.

46. The Netherlands Criminal Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/2014%20seminars/Omsenie/WetboekvanStrafrecht_ENG_PV.pdf.

47. The General Civil Penal Code of the Kingdom of Norway [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : https://www.unodc.org/cld/document/nor/1902/the_general_civil_penal_code.html.

48. The Criminal Code of Denmark [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.unodc.org/tldb/pdf/Denmark_Criminal_Code_2005.pdf.

49. General Penal Code of Iceland [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=190914.

50. Contaminated Soil Act of Denmark (Act no. 370 of 2 June 1999) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxweden.htm.

51. The Criminal Code of Finland [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf.

52. Land Use and Building Act of Finland (132/1999, amendment 222/2003 included) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990132.pdf.

53. Environmental Protection Act of Finland (86/2000; amendments up to 728/2011 included) February 4, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2000/en20000086.pdf.

54. Land Extraction Act of Finland [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1981/en19810555.pdf.

©Мовчан Р.О.

55. The Swedish Environmental Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.government.se/contentassets/be5e4d4ebdb4499f8d6365720ae68724/the-swedish-environmental-code-ds-200061.

56. Хавронюк М. І. Кримінально-правова система в Україні у взаємодії із зарубіжними кримінально-правовими системами (частина ІІ) / М. І. Хавронюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2. – С. 9–43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_2.pdf.

57. The Swedish Penal Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.government.se/contentassets/5315d27076c942019828d6c36521696e/swedish-penal-code.pdf.

У статті висвітлюється досвід західноєвропейських країн щодо кримінально-правової охорони земельних ресурсів. Звертається увага на відсутність єдності в поглядах парламентаріїв країн, які представляють різні групи «західної гілки» романо-германської кримінально-правової системи, у питаннях щодо визначення антисуспільної спрямованості земельних злочинів; вибору галузей законодавства (кримінального чи природоохоронного), на які має покладатися кримінально-правова охорона екологічної функції землі; оптимальних способів викладення нормативних приписів, присвячених регламентації відповідальності за злочини у сфері земельних відносин. На підставі аналізу відповідного західноєвропейського досвіду визначені напрямки вдосконалення чинного вітчизняного кримінального законодавства.

Ключові слова: *земля, нерухомість, довкілля, власність, кримінальна відповідальність, кримінальне законодавство, екологічне законодавство.*

В статье высвечивается опыт западноевропейских стран относительно уголовно-правовой охраны земельных ресурсом. Обращается внимание на отсутствие единства в позициях законодателей стран, которые представляют разные группы «западной ветви» романо-германской уголовно-правовой системы, в вопросах относительно определения антиобщественной направленности земельных преступлений; выбора отраслей законодательства (уголовного или природоохранного), на которые должна возлагаться уголовно-правовая охрана экологической функции земли; оптимальных способов

©Мовчан Р.О.

изложения нормативных предписаний, посвященных регламентации ответственности за преступления в сфере земельных отношений. На основании анализа соответствующего западноевропейского опыта определены направления усовершенствования действующего отечественного уголовного законодательства.

Ключевые слова: *земля, недвижимость, окружающая среда, собственность, уголовная ответственность, уголовное законодательство, экологическое законодательство.*

The article highlighted the experience of Western countries on the criminal law protection of land resources. Attention is drawn to the lack of unity in the positions of countries legislators who represent different groups of «western branch» of Roman-Germanic criminal justice system, in matters concerning the definition of antisocial crimes land; select branches of the law (criminal or environmental), which should be the responsibility of criminal-law protection of the ecological functions of the land; optimal methods of presentation of the legal prescriptions, dedicated to the regulation of responsibility for crimes in the sphere of land relations. Based on the analysis of the relevant experience of the Western European destinations are determined to improve the existing domestic criminal legislation.

Key words: *land, real property, the environment, property, criminal liability, criminal law, environmental law.*

©Мовчан Р.О.